

بسم الله الرحمن الرحيم

تاریخ آموزش عالی در ایران

گردآوری و تالیف

حمید طریفی حسینی

رقیه محمدی

سرشناسه: طریفی حسینی، حمید. ۱۳۶۴
عنوان و نام پدیدآور: تاریخ آموزش عالی در ایران / گردآور و تالیف: حمید طریفی حسینی، رقیه
محمدی ازندریانی

مشخصات نشر: تهران: نیلبرگ، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری: ۱۹۲ص: جدول، نمودار

شابک: ۶۰۰۰۰ ریال: ۶-۱۳-۵۹۳۱-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص: ۱۸۲

موضوع: آموزش عالی - ایران - تاریخ

شناسه افزوده: محمدی ازندریانی، رقیه، ۱۳۶۰

رده بندی کنگره: ۱۳۹۱ ۲۴ط/۱۳۵۳ LA

رده بندی دیویی: ۳۷۸/۵۵

شماره کتابستای ملی: ۲۷۹۷۲۱۳

نشر نیلبرگ

تاریخ آموزش عالی در ایران

مولفان: حمید طریفی حسینی، رقیه محمدی

ناشر: نیلبرگ

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۱

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۶۰۰۰۰ ریال

محل توزیع: تهران-خیابان انقلاب-میدان انقلاب-تالار بزرگ کتاب-انتشارات نیلبرگ

تلفن: ۶۶۹۵۸۲۰۵

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر برای مولفان محفوظ می باشد

شابک: ۶-۱۳-۵۹۳۱-۶۰۰-۹۷۸ ISBN: 978-600-5931-13-6

Email: hamidhoseyni20 @ yahoo . com

«فهرست مطالب»

پیشگفتار..... ۱۰

فصل اول: چارچوب نظری

مقدمه..... ۱۴

چارچوب نظری..... ۱۶

فلسفه وجودی دانشگاه..... ۱۷

آموزش عالی و توسعه اقتصادی..... ۱۹

نقش دانشگاه در توسعه اجتماعی - سیاسی..... ۱۹

تغییر نظام سیاسی و تأثیر آن بر نظام های آموزشی..... ۲۱

برخی از تحقیقات صورت گرفته در خصوص سیر تاریخ آموزش عالی در ایران..... ۲۱

آموزش عالی در فرهنگ و تمدن ایران..... ۲۵

فصل دوم: دوره قاجار؛ آموزش عالی در تکاپوی شکل گیری

تطور اندیشه نوسازی در ایران و تأثیر آن بر تمهید و آماده سازی نهادهای نوین آموزشی..... ۲۸

شروع نوسازی در ایران..... ۲۹

۱- روابط تجاری..... ۲۹

۲- شکست ایران در جنگ با روسیه..... ۲۹

۳- مسافرت پادشاهان قاجار و سیاستمداران به غرب..... ۳۰

۴- اعزام دانشجو..... ۳۰

۵- انتشار روزنامه..... ۳۰

تحولات و اقدامات دولتی و تأثیر آن بر جنبش های نوین آموزشی در دوره قاجار..... ۳۱

۳۲	دور اول تحولات و اقدامات دولتی
۳۳	دور دوم تحولات و اقدامات دولتی
۳۳	تأسیس دارالفنون
۳۶	دوره سوم تحولات و اقدامات دولتی در عصر قاجار
۳۷	تشکیل انجمن معارف
۳۸	عصر مشروطه و تأثیر آن بر فرایند تمهید آموزش عالی
۳۸	تشکیل وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
۳۹	اعزام دانشجویان
۳۹	تشکیل مدارس عالی
۴۰	تشکیل شورای عالی معارف
۴۱	تأثیر شکل‌گیری نهادهای اولیه آموزش عالی بر جامعه در دوره قاجار
فصل سوم: دوره پهلوی؛ تأسیس دانشگاه در ایران	
۴۴	مقدمه
۴۵	ویژگی‌های اجتماعی دوره پهلوی اول
۴۶	ویژگی اقتصادی دوره پهلوی اول
۴۷	ویژگی‌های فرهنگی دوره پهلوی اول
۴۸	مقدمات تأسیس دانشگاه در کشور
۴۹	تأسیس دانشگاه تهران
۵۱	مدیریت دانشگاه‌ها در دوره پهلوی اول
۵۲	تشکیل وزارت فرهنگ
۵۲	دوره پهلوی دوم

ویژگی‌های اجتماعی ایران در دوره پهلوی دوم..... ۵۲

ویژگی‌های فرهنگی دوره پهلوی دوم..... ۵۴

ویژگی‌های سیاسی و اقتصادی این دوره ۵۵

تأسیس وزارت آموزش و پرورش و تشکیل شورای مرکزی دانشگاه‌ها..... ۵۸

تشکیل هیأت امنای دانشگاه‌ها..... ۵۸

تأسیس وزارت علوم و آموزش عالی..... ۵۹

تشکیل شورای مرکزی آموزش کشور..... ۶۱

تشکیل شورای گسترش آموزش عالی ۶۲

تشکیل شورای آموزش پزشکی و تخصصی رشته‌های پزشکی ۶۲

توزیع دانشگاه‌ها و میزان گسترش آموزش عالی در سطح کشور در دوره پهلوی دوم..... ۶۳

ایجاد نظام آموزش از راه دور در آموزش عالی کشور..... ۶۴

تغییر در الگوی دانشگاهی کشور..... ۶۴

چگونگی روند رشد کمی آموزش عالی در دوره پهلوی دوم..... ۶۵

میزان تقاضای آموزش عالی در سال پایانی دوره پهلوی (۱۳۵۷)..... ۶۷

تأثیرات اجتماعی آموزش عالی و دانشگاه‌ها بر جامعه در دوره پهلوی..... ۶۸

فصل چهارم: دوره انقلاب اسلامی؛ رشد و گسترش آموزش عالی

مقدمه ۷۲

وضعیت اقتصادی و سیاسی ایران در اوایل انقلاب اسلامی..... ۷۳

انقلاب اسلامی و آموزش عالی..... ۷۵

تحولات آموزش عالی در دهه اول انقلاب اسلامی..... ۷۶

دانشگاه و مسئله اسلامی شدن آن..... ۷۶

- ۷۷ انقلاب فرهنگی
- ۸۰ تشکیل ستاد انقلاب فرهنگی
- ۸۱ کاهش مراکز و مؤسسات آموزش عالی
- ۸۲ تفکیک آموزش پزشکی از آموزش عالی
- ۸۴ تغییر در نظام آموزش کشاورزی
- ۸۵ تغییر در برنامه‌ریزی آموزشی و درسی
- ۸۶ تشکیل شورای عالی انقلاب فرهنگی
- ۸۸ تأسیس مرکز نشر دانشگاهی
- ۸۸ تأسیس جهاد دانشگاهی
- ۸۹ تأسیس سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهی (سمت)
- ۹۲ تأسیس دانشگاه تربیت مدرس
- ۹۲ تأسیس دانشگاه آزاد اسلامی و آغاز مجدد آموزش عالی غیر دولتی
- ۹۵ تأسیس دانشگاه پیام نور
- ۹۵ تعداد مؤسسات آموزش عالی و دانشجویان در پایان دهه اول انقلاب اسلامی
- ۹۶ مدیریت و اداره امور آموزش عالی در دهه اول انقلاب
- ۹۸ رسالت های آموزش عالی در دوره انقلاب اسلامی
- ۹۹ تحولات اجتماعی بعد از دهه اول انقلاب اسلامی
- ۱۰۱ جایگاه آموزش عالی در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بعد از انقلاب اسلامی
- ۱۰۱ برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸-۱۳۷۲)
- ۱۰۲ برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۴-۱۳۷۸)

برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۳) -

۱۳۷۹)..... ۱۰۲

برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۸) -

۱۳۸۴)..... ۱۰۵

برنامه پنجم توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران..... ۱۰۷

جایگاه پژوهش در برنامه‌های کلان توسعه کشور..... ۱۰۸

جایگاه پژوهش در برنامه اول توسعه (۱۳۶۸-۱۳۷۲)..... ۱۰۹

جایگاه پژوهش در برنامه دوم توسعه (۱۳۷۴-۱۳۷۸)..... ۱۱۰

جایگاه پژوهش در برنامه سوم توسعه (۱۳۸۳-۱۳۷۹)..... ۱۱۰

جایگاه پژوهش در برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۸-۱۳۸۴)..... ۱۱۰

برخی از نهادها و سازمان‌های تأسیس شده در حوزه آموزش عالی پس از دهه اول انقلاب اسلامی..... ۱۱۱

تشکیل شورای مرکزی بورس..... ۱۱۱

تأسیس مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی..... ۱۱۲

تشکیل شورای هدایت استعدادها درخشان..... ۱۱۳

تغییر نام وزارت فرهنگ و آموزش عالی به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری..... ۱۱۳

تشکیل شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری..... ۱۱۴

تشکیل دفتر گسترش و برنامه‌ریزی آموزش عالی..... ۱۱۵

تشکیل شبکه علمی کشور..... ۱۱۶

مأموریت اصلی شبکه..... ۱۱۸

نقش شبکه علمی کشور در توسعه مبتنی بر دانایی..... ۱۱۸

تأسیس دفتر مرکزی ارتباط با صنعت..... ۱۱۹

- تشکیل شورای نظارت و ارزیابی آموزش عالی ۱۲۰
- تأسیس دانشگاه علمی کاربردی ۱۲۱
- تأسیس مؤسسات غیر دولتی و غیر انتفاعی در نظام آموزش عالی ۱۲۲
- چگونگی پیدایش کنکور در ایران ۱۲۳
- تأسیس سازمان سنجش آموزش کشور ۱۲۵
- اهداف و وظایف سازمان سنجش آموزش کشور ۱۲۶
- تغییر در ترکیب جسیتهی نظام آموزش عالی و آثار آن ۱۲۷
- تحلیل کمی شمار دانشجویان و پذیرفته‌شدگان زن در نظام آموزش عالی ۱۲۹
- پذیرفته‌شدگان زن ۱۲۹
- دانشجویان زن ۱۳۰
- روند کلی رشد کمی دانشجویان در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی بعد از انقلاب اسلامی ۱۳۳
- آمار پذیرفته‌شدگان در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷ ۱۳۴
- تعداد کل دانشجویان در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷ ۱۳۶
- تعداد کل دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷ ۱۳۹
- مدیریت و اداره امور آموزش عالی بعد از دهه اول انقلاب تا کنون ۱۴۰
- الف- مراکز سیاستگذاری و برنامه‌ریزی آموزش عالی در سطح ملی ۱۴۱
- ب- برنامه‌ریزی و مدیریت در سطح دانشگاه‌ها ۱۴۱
- مهم‌ترین چالش‌های حال حاضر مدیریتی دانشگاه‌های ایران ۱۴۲
- مدیریت نظام تحقیقاتی آموزش عالی کشور ۱۴۴
- برجسته شدن نقش پژوهش در آموزش عالی کشور ۱۴۶
- تدوین اسناد مهم ملی و راهبردی تأثیرگذار بر ایجاد تحول کیفی آموزش عالی ۱۴۷

- ۱۴۷..... تدوین سند چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴
- ۱۴۸..... تدوین و تصویب نقشه جامع علمی کشور
- ۱۴۹..... تدوین اطلس ملی آموزش کشور
- ۱۵۰..... تدوین سند تحول راهبردی علم و فناوری کشور
- ۱۵۱..... تدوین و تصویب سند تحول بنیادین آموزش و پرورش
- ۱۵۱..... تدوین اسناد تحول آموزش عالی و نظام آموزش پزشکی کشور
- ۱۵۲..... برنامه های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در حوزه فناوری
- ۱۵۲..... تشکیل شورای فقهی علمی کشور
- ایجاد پایگاههای علمی و منابع الکترونیکی برای دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی
- ۱۵۳.....
- ۱۵۳..... تشکیل پایگاه استنادی علوم جهان اسلام
- ۱۵۴..... تأسیس پارکهای علم و فناوری
- ۱۵۵..... توسعه مراکز کارآفرینی در دانشگاه های کشور
- ۱۵۶..... تأثیر گسترش آموزش عالی بر تحولات جامعه پس از انقلاب اسلامی
- ۱۵۷..... نگاهی به روند رشد کمی آموزش عالی در ایران و عوامل موثر بر آن

فصل پنجم: جمع بندی

- مقدمه..... ۱۷۵
- منابع و مآخذ..... ۱۸۲

پیشگفتار

نظام‌های آموزشی به‌طور عام و نظام‌های آموزش عالی به‌طور خاص به‌عنوان یکی از ساختارها و زیرنظام‌های مهم موجود در هر جامعه برای بقاء، رشد و توسعه و رسیدن به اهداف مورد انتظار از آنها در طول زمان نیاز به پاره‌ای تغییر و تحول و اصلاحات را در خود احساس کرده و بر این اساس در گذر تاریخ همواره دستخوش تغییر و تحول بوده‌اند. این تغییر و تحولات در اعصار مختلف نشئت گرفته از نیروها و عواملی بوده‌اند که به نظام آموزشی و دیگر زیرنظام‌ها، ساختارها و حوزه‌های مرتبط با علم و دانش در آن جامعه شکل داده است. این نیروها و عوامل را می‌توان در چهار قالب کلی نیروها و عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی عنوان نمود که هر کدام به‌گونه‌ای بر شکل‌گیری این زیر نظام‌ها و ساختارها و نیز ادامه حیات آنها، اهداف و کارکردهای مورد انتظار و نیز شیوه و روش کار آنها در ادوار مختلف تاریخی تأثیرگذار بوده‌اند و در یک سیر تعاملی و دیالکتیکی متقابلاً خود نیز از ساختارهای به‌وجود آمده و تغییر و تحولات ایجاد شده در آنها متأثر شده‌اند. بنابراین برای شناخت هرچه بیشتر نظام آموزش عالی امروز کشور باید با دیدی فراگیر به سیر تحولات این نهاد با توجه به تأثیر نیروها و عوامل ذکر شده بر آن پرداخت.

امروزه بسیاری از متفکران و متخصصان تعلیم و تربیت که حامی دیدگاه‌های نوین در زمینه اصلاحات آموزشی هستند، بر این باورند که برنامه‌ریزی تحولات به‌منظور تجدید نظر اساسی در عملکرد گذشته و کنونی نظام‌های تربیتی هر کشور، باید در پرتو بررسی پیشینه تاریخی تحولات

آموزشی و تحلیل وضعیت کنونی نظام آموزشی صورت پذیرد، زیرا در این صورت می‌توان با دیدی باز و جامع، عواملی را که موجب رکود فعالیت‌های فرهنگی و علمی و شکل‌گیری روش‌های کنونی نظام آموزشی است شناسائی کرد. اهمیت موضوع حاضر از چند جهت حائز اهمیت است. نخست این که مخاطب را در جریان شکل‌گیری نهاد آموزش عالی در کشوری قرار می‌دهد که از دیر باز مهد تمدن و خاستگاه علم و ادب و پرورش فرهیختگان متعددی بوده و علی‌رغم فراز و نشیب‌های سیاسی حاکم بر آن در طول دوره‌های مختلف، شکوفه‌های علم و ادب از گوشه گوشه آن نضج گرفته است.

دومین اهمیت آن در این امر نهفته است که از طریق بررسی تحلیلی و تاریخی دریابیم که روند تحولات و اصلاحات آموزش عالی در کشورمان در طول زمان بر چه مبنایی بوده و از چه عواملی تأثیر پذیرفته است و در پرتو کشف این عوامل و تبیین آن‌ها زمینه را برای بهره‌گیری هرچه بهتر از تجارب پیشینیان، در جهت توسعه و اصلاحات آموزشی در نظام آموزش عالی کشور فراهم کنیم. همچنین با شناسایی و تحلیل نیروهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی و فرهنگی که این نهاد را در مسیر تاریخی خود تحت تأثیر قرار داده‌اند، می‌توان به فهمی عمیق از نحوه شکل‌گیری نظام آموزش عالی و سیر تکوینی آن دست یافت. بدون شک آشنایی با چنین عواملی در کنار بررسی تحولات تاریخی نظام آموزش عالی کشور از یک سو بسیاری از دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران را نسبت به عوامل مهم بازدارنده بر سر راه توسعه نظام آموزش عالی کشور در طول ادواری مهم از تاریخ آن آگاه می‌سازد و از سویی دیگر آنان را در جریان بسیاری از تدابیر و اقداماتی که در جهت توسعه این بخش مهم در کشور صورت پذیرفته و نتایج مثبت و منفی که به بار آورده‌اند قرار می‌دهد. بنابراین سومین اهمیت آن به استفاده از نتایج این گونه مطالعات توسط برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران آموزشی باز می‌گردد.

فعالیت‌های فرهنگی گذشتگان در جهت استقرار آرمان‌های عمومی آموزشی، تدوین قوانین و نشر عقاید و آراء تربیتی در جهت نیل به آرمان‌ها و آمال تربیتی کشور در شناخت ویژگی‌های نظام آموزشی امروز و مسائل مربوط به آن مؤثر است. از این رو در این نوشتار در کنار بررسی سیر تحولات آموزش عالی در ادوار مختلف تاریخی به توصیف، تحلیل و تشریح تاریخی رویدادها، حوادث و عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی پرداخته شده است که در جهت پیدایش، فراز و فرود و توسعه و ایجاد تحولات اساسی در نظام آموزش عالی ایران در این دوره‌ها نقش عمده‌ای را ایفا نموده‌اند.

حمید طریفی حسینی

فروردین ماه ۱۳۹۰